

The development of research competences of future primary school teachers

Feruza RAHMATOVA¹

Jizzakh State Pedagogical Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021

Received in revised form
20 February 2021

Accepted 15 March 2021

Available online

5 April 2021

Keywords:

research competence,
motivational component,
technological component,
psychological and
pedagogical research,
“Scientific discussion”,
“Innovative project”,
“Analysis of current
problems”.

ABSTRACT

In the qualification requirements of the higher education institution's primary education direction, the research competence of a future primary school teacher is considered as an integral part of ensuring the effectiveness of the primary competence, and the research competence includes the following competencies: the need for and understanding of research activities; apply research skills to overcome the difficulties that arise in the performance of educational and professional tasks of a research nature; independent search, systematization and analysis of basic knowledge related to research activities and their application in practice; to be able to demonstrate research skills with independence, activity and personal initiative in the implementation of educational and professional tasks of research nature of different levels of difficulty; mastering research technology.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг тадқиқотчилик компетенцияларини ривожлантириш

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

тадқиқотчилик
компетенцияси,
мотивацион компонент,
технологик компонент,
психолого-педагогик
тадқиқотлар,
“Илмий мунозара”,
“Инновацион лойиҳа”,

Олий таълим муассасаси бошланғич таълим йўналиши малака талабларида бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиси тадқиқотчилик компетенцияси бошланғич компетенциянинг самарадорлигини таъминловчи таркибий қисми сифатида қаралган ва тадқиқотчилик компетенцияси таркибига қўйидаги компетенциялар киритилган: тадқиқотчилик фаолиятига эҳтиёж ва уни англаш; тадқиқотчилик характеридаги ўқув-касбий топшириқ-

¹ PhD, Jizzakh State Pedagogical Institute, Jizzakh, Uzbekistan.
E-mail: rahmatovaferuza@mail.ru.

“Долзарб муаммолар таҳлили”.

ларни бажариш жараёнида вужудга келадиган қийинчиликларни бартараф этишга тадқиқотчилик кўникмаларини қўллаш; тадқиқотчилик фаолиятига оид асосий билимларни мустақил қидириш, тизимлаштириш ва таҳлил қилиш ҳамда уларни амалиётга қўллаш; турли хил қийинлик даражасидаги тадқиқотчилик характеридаги ўқув-касбий топшириқларни бажаришда мустақиллиги, фаоллиги ва ўз шахсий ташаббуси билан тадқиқотчилик кўникмаларини намоён эта олиш; тадқиқотчилик технологиясини эгаллаш.

Развитие научно-исследовательских компетенций будущих учителей начальной школы

Ключевые слова:

исследовательская компетенция, мотивационная составляющая, технологическая составляющая, психолого-педагогическое исследование, «Научная дискуссия», «Инновационный проект», «Анализ актуальных проблем».

АННОТАЦИЯ

В квалификационных требованиях по направлению начального образования ВУЗа исследовательская компетенция будущего учителя начальной школы рассматривается как неотъемлемая часть обеспечения эффективности основной компетенции, а исследовательская компетенция включает в себя следующие компетенции: необходимость и понимание исследовательской деятельности; применять исследовательские навыки для преодоления трудностей, возникающих при выполнении учебных и профессиональных задач исследовательского характера; самостоятельный поиск, систематизация и анализ базовых знаний, связанных с исследовательской деятельностью, и их применение на практике; уметь проявлять исследовательские способности с самостоятельностью, активностью и личной инициативой при выполнении учебных и профессиональных задач исследовательского характера разного уровня сложности; освоение исследовательских технологий.

Бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиларида тадқиқотчилик компетенцияси асосий компонентларининг шаклланганлик мезони сифатида қуйидагилар асосланди:

– тадқиқотчилик компетенцияси (мотивацион компонент) ни эгаллашга ижобий муносабат, тадқиқотчилик фаолияти (когнитив компонент) соҳасига оид билимларни эгаллаш, асосий тадқиқотчилик кўникмаларини (технологик компонент) намоён бўлиши;

– психолого-педагогик тадқиқотлар таҳлили асосида тадқиқотчилик компетенцияси асосий компонентларининг қуйидаги кўрсаткичлари аниқланди ва асосланди:

– бўлажак бошланғич таълим ўқитувчилари тадқиқотчилик компетенцияси бошланғичий аҳамиятини англаш ва тадқиқотчилик компетенциясини ўзлаштиришга эҳтиёж ҳамда тадқиқотчилик кўникмаларини қўллаш (мотивацион компонент);

– тадқиқотчилик фаолияти соҳасидаги билимлар ва уларни анланган ҳолда қўлланилиши (когнитив компонент);

– тадқиқотчилик характеридаги ўқув-касбий топшириқларни бажаришда асосий тадқиқотчилик кўникмаларини мустақил ва муваффақиятли намоён бўлиши (технологик компонент);

– тадқиқотчилик компетенцияси аниқланган компонентлари, уларнинг кўрсаткичлари ва уларга мос мезоний тавсифлар асосида, бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиларида тадқиқотчилик компетенцияси шаклланганлиги Тадқиқотчилик компетенциясининг бошланғич фаолиятидаги аҳамиятини тушуниш;

– тадқиқотчилик компетенциясини эгаллашга эҳтиёжнинг мавжудлиги;

Турли хил тадқиқотчилик характеридаги ўқув-касбий топшириқларни бажариш жараёнида вужудга келадиган муаммоларни ҳал этишга тадқиқотчилик кўникмаларини қўллаш Тадқиқотчилик соҳасига оид асосий кўникмаларни намоён этиш, турли хил қийинлик даражасидаги тадқиқотчилик характеридаги ўқув-касбий топшириқларни бажариш, тадқиқотчилик технологиясини эгаллаш Тадқиқотчилик соҳасига оид асосий билимларни излаб топиш, тизимлаштириш, таҳлил қилиш ва қўллаш, олинган натижаларни таққослаш ва хулосаларни шакллантириш Мотивацион Тадқиқотчилик компетенцияси Когнитив Технологик қуйидаги даражалари ажратилди: ностандарт фикрлаш, доимий изланиш, яратувчанлик.

Шунингдек, тадқиқотда бўлажак бошланғич таълими ўқитувчиларида тадқиқотчилик компетенциясини шакллантиришда интерфаол ўқитиш методларининг (“Илмий мунозара”, “Инновацион лойиҳа”, “Долзарб муаммолар таҳлили”) педагогик имкониятлари аниқлаштирилган.

Олиб борилган таҳлилларга асосланиб бўлажак бошланғич таълими ўқитувчиларида шаклланадиган тадқиқотчилик компетенцияси тузилмаси қуйидаги компонентлардан иборат эканлиги аниқланди: мотивацион, когнитив, технологик (1-расмга). Мотивацион компонент бўлажак бошланғич таълими ўқитувчиларининг атроф-оламга, борлиққа, кишиларга, ўзига ва ўзининг шахсий имкониятларига мотивацион-қадриятли ва эмоционал-ҳиссий муносабатлар тизимини ўз ичига олади.

Тадқиқот давомида компетенциянинг намоён бўлиш фақат фаолият жараёнида юз бериши мумкинлигидан келиб чиққан ҳолда, компетенция ва фаолият тушунчалари ўртасида узвий ўзаро алоқа мавжудлиги асосланди ва “тадқиқотчилик компетенция” си ўз мазмунига мос тадқиқотчилик фаолиятида намоён бўлади, деган хулоса чиқарилди. Тадқиқотда бўлажак бошланғич таълими ўқитувчисида шаклланадиган тадқиқотчилик компетенцияси учун қуйидаги ишчи таъриф қабул қилинди. Тадқиқотчилик компетенция – бу тадқиқотчилик фаолияти жараёнида қўлланиладиган етарли билим, кўникма, малакалар ҳамда шахсий сифат ва индивидуал қобилиятлар мажмуаси.

Тадқиқотчилик компетенциясидаги ушбу компонент билиш фаоллигига эҳтиёжни, когнитив тўсиқларни бартараф этишга қобилиятлик-ни намоён этишга, шунингдек назарий ва эмпирик тадқиқотларни ташкил этиш ва ўтказишда уларнинг илмий фаолиятдаги эмоционал муносабатлари-ни аниқлашга имкон беради. Когнитив компонент бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиси онгида оламнинг илмий манзарасини шакллантиришни кафолатлайди, уларни билиш

фаолиятига диалектик ёндашув билан қуроллантиради. Тадқиқотчилик фаолияти учун бу қуйидаги характеристикалар ва хусусиятларда ўз аксини топган: тадқиқотчилик технологиясини амалда қўллай олиши; атроф-оламни ҳис қилиш, саволлар бериш, ҳодисаларнинг асослари ва сабабларини қидириш, савол бўйича ўз нуқтаи назарини ёки тушунмаганлигини билдириш; олинган маълумотларни таҳлил қилиш ва хулосаларни шакллантириш. Технологик компонент тадқиқотчилик фаолиятга оид қуйидаги тадқиқотчилик кўникмаларини (мўлжал ола билиш, муаммолилиқ, мақсадни шакллантириш, режалаштириш, тадқиқот жараёнида маълумотларни қидириш ва интерпретациялаш) ўз ичига олади.

Тадқиқотчилик компетенцияси		Мотивацион	Тадқиқотчилик компетенциясининг бошланғич таълим фаолиятидаги аҳамиятини тушуниш; тадқиқотчилик компетенциясини эгаллашга эҳтиёжнинг мавжудлиги; турли хил тадқиқотчилик характеридаги ўқув-касбий топшириқларни бажариш жараёнида вужудга келадиган муаммоларни ҳал этишга тадқиқотчилик кўникмаларини қўллаш
		Когнитив	Тадқиқотчилик соҳасига оид асосий билимларни излаб топиш, тизимлаштириш, таҳлил қилиш ва қўллаш, олинган натижаларни таққослаш ва хулосаларни шакллантириш
		Технологик	Тадқиқотчилик соҳасига оид асосий кўникмаларни намоён этиш, турли хил қийинлик даражасидаги тадқиқотчилик характеридаги ўқув-касбий топшириқларни бажариш, тадқиқотчилик технологиясини эгаллаш

1-расм. Тадқиқотчилик компетенцияси тузилмаси

Бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиларининг тадқиқотчилик компетенцияларини шакллантириш босқичларига таяниб ва П.Я. Гальпериннинг ақлий ҳаракатлари ва тушунчаларни босқичма-босқич шакллантириш назариясига асосланиб уларда тадқиқотчилик компетенцияларини шакллантиришнинг педагогик шарт-шароити сифатида қуйидагилар ажратилди:

– тадқиқотчилик компетенциялари касбий аҳамиятини тушуниш ва тан олишини шакллантиришга имкон берувчи тадқиқотчилик фаолиятига йўналтириш;

– тадқиқотчилик фаолияти соҳасида асосий билим ва кўникмаларни талабалар томонидан анланган ҳолда ўзлаштиришга йўналтирилган тадқиқотчилик фаолиятига жалб этиш;

– тадқиқотчилик фаолияти соҳасидаги асосий билим ва кўникмаларни мустаҳкамлаш ва такомиллаштиришни таъминловчи тадқиқотчилик фаолияти тажрибасини бойитиш.

Бўлажак касб таълими ўқитувчиларида тадқиқотчилик компетенцияларини шакллантиришнинг дидактик таъминоти бўлиб, муаммоли-изланишли кейслар мажмуасини, электрон таълим ресурслари ҳамда “Талабаларда тадқиқотчилик компетенцияларини шакллантириш методикаси” номли махсус ўқув курсини, тадқиқотчилик характеридаги ўқув топшириқларини ўз ичига олган “Бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиларини касбий фаолиятга тайёрлашда тадқиқотчилик компетенцияларни шакллантириш методикаси” номли методик қўлланмани касбий педагогик (“Касбий педагогика”, “Педагогик маҳорат”, “Педагогика. Психология”) фанларни ўқитиш жараёнига жорий этиш белгиланди.

Бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиларида тадқиқотчилик компетенцияларни шакллантиришда асосий эътибор уларда ўз тадқиқотчилик фаолиятининг бориши ва натижасини асослаш, мустақил хулосалар чиқариш, натижаларни рефлексив баҳолаш кўникмаларни шакллантиришга қаратилди. Бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиларида тадқиқотчилик компетенцияларни шакллантиришнинг дидактик таъминотини яратишда қуйидаги тамойилларга таянилди:

- ✓илмийлик;
- ✓онглилик ва фаоллик;
- ✓тизимлилик ва мантиқийлик;
- ✓назария ва амалиётнинг бирлиги;
- ✓кўрсатмалилик;
- ✓ўзлаштиришнинг мустаҳкамлиги ва пухталиги.

Ушбу тамойиллар асосида аниқланган дидактик шароитни натижавий амалга оширишга имкон берувчи, бу жараёндаги усуллар ва ҳаракатларни рағбатлантирувчи қуйидаги ўқитиш шакл, метод, воситалари ва тайёрлаш босқичлари аниқланди:

- а) ўқитиш шакллари: жамоавий, гуруҳли, индивидуал;
- б) ўқитиш методлари: “scientific discussion” (илмий мунозара), “analyse actual problem” (долзарб муаммолар таҳлили) ва “innovative project” (инновацион лойиҳа);
- в) ўқитиш воситалари: электрон таълим ресурслари, ўқув-касбий харктердаги тадқиқотчилик масалалари,
- г) тайёрлаш босқичлари:
 - бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тадқиқотчилик фаолиятга қизиқтириш (касбий мотивация), тадқиқотчилик фаолиятга йўналтириш;
 - тадқиқотчилик фаолиятга жалб этиш;
 - тадқиқотчилик фаолияти тажрибаларини бойитиш.

Таълимнинг интерфаол методлари ва электрон таълим ресурсларидан фойдаланиш, бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиларида тадқиқотчилик характеридаги ўқув-касбий топшириқларни муваффақиятли бажариш ва уларда касбий фаолият соҳасига оид тадқиқотчилик компетенцияларни ривожлантиришга

имкон беради. Бўлажак касб таълими ўқитувчисида тадқиқотчилик компетенцияларни шакллантириш жараёнида таълим воситалари сифатида қуйидагилар олинди: тадқиқотчилик характеридаги ўқув-касбий топшириқлар мажмуаси, лойиҳа ва танлов топшириқлари, тадқиқотчилик характеридаги тестлар. Ўқув-касбий топшириқлари эса ўз навбатида қуйидаги тўртта йўналиш бўйича гуруҳланган: мантиқий, ғояларни генерациялаш, намунага кўра моделлаштириш, рефлексив. Бўлажак бошланғич таълим ўқитувчиларида тадқиқотчилик компетенцияларни шакллантиришнинг конструктив асоси бўлиб, тадқиқотчилик компетенциялар мазмуни ва тузилмаси хизмат қилди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Турматов Ж.Р. Талабаларда тадқиқотчилик кўникмаларининг шаклланганлик даражасини аниқлаш мезонлари // Касб-ҳунар таълими. – Тошкент, 2012.
2. Турматов Ж.Р. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларида тадқиқотчилик компетенциясини шакллантириш методикаси // ЎзМУ хабарлари. Мирзо улуғбек номидаги Ўзбекистон миллий университети илмий журнали. – Тошкент, 2018.
3. Турматов Ж.Р. Талабаларни мустақил тадқиқотчиликка тайёрлашнинг мазмун ва моҳияти // Таълим, фан ва инновация. Маънавий-маърифий, илмий-услубий журнал. – Тошкент, 2018.
4. Раҳматова Ф.А. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларининг математик тафаккурини такомиллаштиришнинг илмий-назарий асослари // Моно-графия. – Тошкент: Фан ва технология, 2017.
5. Раҳматова Ф.А. Математика фани тараққиётининг устувор йўналишлари // Замонавий узлуксиз таълим муаммолари: инновация ва истиқболлар.
6. Халқаро илмий конференция материаллари. – Тошкент, 2018.
7. Раҳматова Ф.А. Создание проблемного обучения области творческой информации // Наука и мир. – Волгоград, 2018.